

מסדר זיכרון של לוחמי משמר הגבול בחצר מצודת כ"ח

בניין "הנח" של משמר הגבול

סיפורה של מצודת ישע - מצודת כ"ח

טל משגב

מצודת ישע היא מצודת משטרה מסוג טגארט שנבנתה ב-1938, אחת מחמש מצודות שהבריטים בנו לאורך גבול הצפון, כחלק ממערך שלם ברחבי הארץ. המצודה כונתה במקור נבי יושע, על שם הכפר השיעי השכן. היא שלטה על הדרך ליישובי ההר ברכס נפתלי, שנשארו מנותקים לאחר שהבריטים העוזבים מסרו את רוב תחנות המשטרה בגליל לערבים. במהלך מבצע "יפתח" בחודש אפריל 1948 נערכו שני ניסיונות שלא צלחו לכבוש את המצודה, ולבסוף היא נכבשה לאחר קרב קשה ב-17 במאי 1948. לימים שונה שמה למצודת ישע ובשנת 2004 למצודת כ"ח.

במשך שנים רבות פועל משמר הגבול בשמירה על הגבול הצפוני, כשבסיסו העיקרי במצודת ישע. המצודה נבחרה לסמלו של משמר הגבול ומסמלת עבור לוחמיו ערכים של גבורה, דבקות במטרה ורעות. לרעות וקדש גם המוזיאון שייפתח לרגלי המצודה, במסגרת תכנית המורשת הלאומית.

ד"ר טל משגב הוא ראש יחידת ההיסטוריה של משמר הגבול ומפקד המוזיאון ובית המורשת החילי; עוסק במחקר היסטורי צבאי ופרסם מאמרים רבים ואת הספר "ימי לטרון".

מצודת ישע מיד לאחר כיבושה, תש"ח

צויד בחומרי נפץ ובדרגש מיוחד להצבתם בהגבהה, כיוון שיסודות הבניין היו גבוהים בכ-60 ס"מ מעל הקרקע. תפקידו של כוח זה היה לנוע בסתר דרך הוואדי שמצפון, לבצע פריצה שקטה ואז לפרוץ את קיר הבניין בעזרת חומר הנפץ (שיונח על הדרגש הייעודי), ולהשתלט בסופו של דבר על המבנה כולו.

שלד האוטובוס המנוקב מההתקפה הראשונה, 15.4.48 (אותר ב'2012)

קבר נבי יושע, שנות ה-40 (אוסף שיפטון, ארכיון התמונות יד בן צבי)

הגליל חסר ישע

במחצית הראשונה של חודש אפריל 1948 פינו הבריטים את הגליל העליון המזרחי ומסרו לערבים נקודות מפתח, בהן תחנות המשטרה ובני יושע ובח'אלסה והמחנה הצבאי במלכיה. גם באזור צפת מסרו הבריטים לכוח עיראקי את תחנת המשטרה בהר כנען וכן נקודות אסטרטגיות נוספות, והמצור על צפת וסביבתה החמיר. בעקבות כניסת כוח ערבי למצודה נותרו יישובי ההר – משגב עם, מנרה ורמות נפתלי – כשהם מנותקים, ללא מים וללא אספקה. היה ברור שיש לכבוש את המצודה, והמשימה הוטלה על כוח לוחמים משולב מגדוד "אלון" של חטיבת גולני ומחטיבות הפלמ"ח "יפתח" ו"עודד" (שאך נוסדה).

ההתקפה הראשונה על המצודה נערכה ב-15 באפריל 1948. כוח הפלמ"ח יצא לכיבוש המצודה באוטובוסים משוריינים, אולם במרחק קצר מהמצודה נתגלה הכוח ונפתחה עליו אש חזקה. ללוחמים ניתנה הוראה להסתער מתוך האוטובוס – מול אש צולבת. הלוחמים הראשונים שפרצו מתוך האוטובוס נורו ונפגעו. לאחר קרב קצר נסוג הכוח לקיבוץ איילת השחר, כשהוא נושא עמו ארבעה חללים וכמה פצועים. הניסיון הראשון לכבוש את משטרת נבי יושע כשל.

בעקבות כישלון ההתקפה, גבר הלחץ מצד יישובי ההר הנצורים להוציא לפועל מתקפה נוספת לכיבוש המצודה. עם כיבוש טבריה ב-18 באפריל 1948 בידי הגדוד השלישי של הפלמ"ח, הוחלט שוב לנסות לכבוש את המצודה. גם בצד הערבי התכוננו להתקפה חוזרת; הערבים תגברו את המצודה ב-80 איש ופוצצו קטע כביש חיוני.

המתקפה השנייה נערכה ב-20 באפריל והוטלה על פלוגה א' מהגדוד השלישי, בפיקודו של יצחק הוכמן. היחידות חולקו לשני כוחות עיקריים, כוח פריצה וחבלה וכוח רתק והטעיה, ולצדם חבורת הפיקוד וכוח חסימה. כוח א' כלל את מחלקת הפריצה בפיקודו של דודו צ'רקסקי, שהיה ממקימי רמות נפתלי הסמוכה והכיר את השטח היטב. המחלקה מנתה כיתת חבלנים, שתי כיתות פורצים וכיתת עתודה, ומשימתה הייתה לתקוף את המצודה מצפון. הכוח

משטרת נבי יושע, 1938

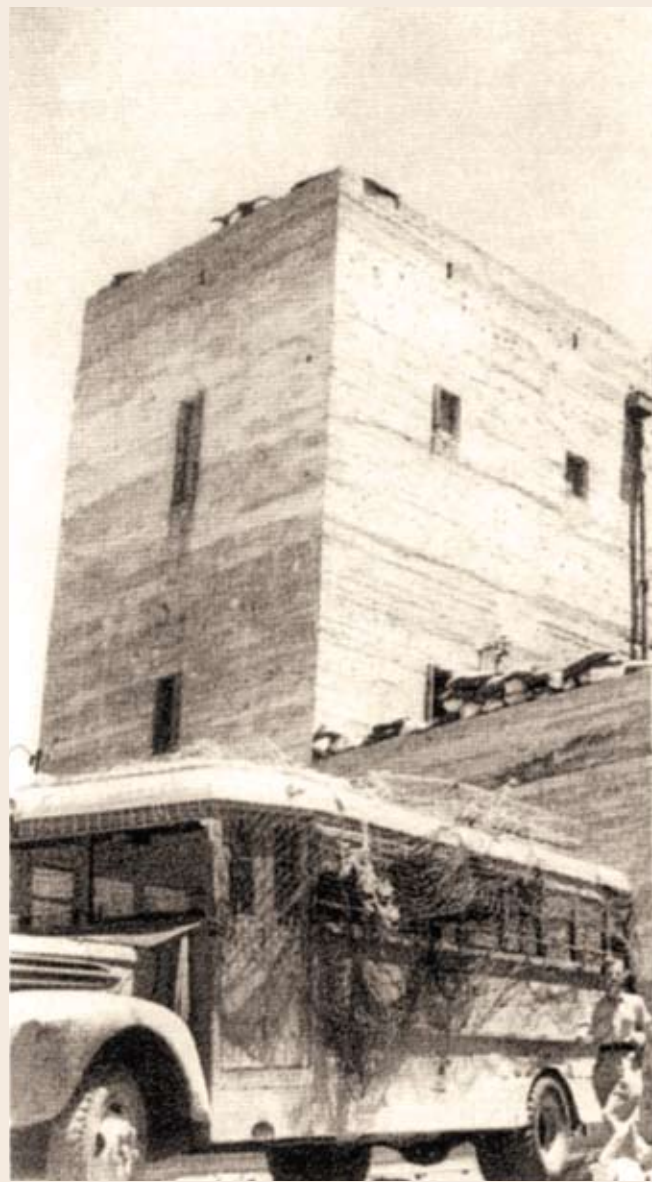

מחלקת החסימה איחרה לצאת, ובהמשך התברר כי נשקה נותר ארוז במחסן. המחלקה הגיעה באיחור ניכר לרמות נפתלי. עוד התברר כי גם מחלקתו של דודו הגיעה באיחור לשטח ההיערכות, בעקבות הטיפוס הקשה והמטען הכבד שנשא הלוחמים: 20 ק"ג כל אחד. שעת השי"ן נדחתה אפוא פעם שנייה. רק משנתקבלו הודעות מדודו וממחלקת החסימה שהן מוכנות, ניתן האות לפעולה.

לפנות בוקר, עם תחילת הפעולה, פרץ כוח ההסחה מצד דרום, דרך הכפר נבי יושע אל גדרות המצודה. הכוח ביים התקפה משני מוקדים, מדרום ומדרום-מערב. כך נוצר רושם של התקפה רבתי ואש האויב הופנתה כולה לכיוון זה. באותה שעה החלה כיתת החבלנים של הכוח הצפוני לבצע פריצה שקטה. בעזרת מספרי תיל נחתכו באטיות הגדרות שהקיפו את המצודה. מחשש כי הבוקר יעלה בטרם יסיימו הכוחות את החדירה ובכך יאבדו את יתרון החשכה, התקבלה החלטה על פריצה "רועשת". גדרות התיל נפרצו באמצעות מטען "בונגלור". המשימה בוצעה והדרך למצודה נפתחה, אך הפיצוץ חשף את הכוח שמצפון למצודה.

עם הישמע הפיצוץ פרצו החבלנים פנימה עם חומרי הנפץ, אך לרוע המזל גילו כי הדרגש שהובא כדי להגביה את חומר הנפץ אבד בדרך. לפיכך נמנע פיצוץ יסודות המצודה כפי שתוכנן. החבלנים החלו מקימים גל אבנים מאולתר להגבהה, תחת אש מדויקת ומטר רימונים שהושלך לעברם. ואכן, לאחר זמן, עלה בידם להרים גל אבנים גבוה דיו ולסדר בראשו את חומר הנפץ. באותה עת הגיעו לוחמים נוספים, ששמעו את פיצוץ הגדר וחשבו שמדובר במבנה עצמו וכי הדרך פנויה להסתער פנימה. הנפגעים הרבים ששכבו לרגלי המבנה חייבו חילוץ מידי ומנעו את הפעלת המטענים, שהיו עלולים לפגוע באנשי הכוח. כל הניסיונות להפעלת חומר הנפץ בהמשך הקרב נכשלו, כיוון שהכוח נחשף ומפקדיו נפגעו. דודו, מפקד כוח הפריצה, הגיע למקום ופקד להפעיל את המטענים, אך לא היה מי שיעשה זאת. הוא המשיך בהסתערות, נפצע והמשיך בלחימה, אך בעודו מחפה על פינוי הפצועים נפגע שנית ונהרג. דמותו הונצחה בשירו של חיים חפר, "דודו".

בינתיים עלה הבוקר, וכל הכוחות הפכו למטרה גלויה. הקשר קיבל פקודת נסיגה ושרידי הכוח הפורץ החלו נסוגים. המקלען יזהר ערמוני, היחידי משלושת המקלענים שטרם נפגע, נותר לחפות על חבריו הנסוגים עד שנהרג; על מעשהו זכה באות "גיבור ישראל". גם הכוח שהיה עסוק בריתוק הערבים במצודה על מנת לאפשר לכוח הפריצה לסגת, נתפס באור יום בטווח קצר מהמצודה. אנשיו נאלצו לסגת כ-400 מ' בשטח פתוח ורבים נפגעו. הכוח התפצל לשניים ונסוג. במחלקתו של פרידמן היו פצועים רבים. הוא פקד על המחלקה להמשיך בנסיגה ובעצמו נשאר עם הפצועים והגן עליהם עד הכדור האחרון, ונהרג. לעת ערב עזבה הפלוגה את רמות נפתלי וחזרה לאיילת השחר,

כוח ב' כלל כוח רתק בפיקוד רמי לויביץ', ועמו מקלעי נ"מ "בראונינג" שפורקו ממטוסי קרב, וכוח הטעיה בפיקודו של פילון פרידמן. כוח חסימה מרמות נפתלי נועד לחסום את כביש נבי יושע-מלכיה, על מנת למנוע זרימת תגבורת ערבית ממחנה מלכיה אל המצודה. חבורת הפיקוד התמקמה ליד כוח הרתק וכללה את המ"פ איציק הוכמן, הסמג"ד משה קלמן (שהתלווה לפעולה כמשקיף) ולוחמים נוספים.

"ודודו חיבק את הסטן שביד, וחרש יצאנו בליל"

לאחר קבלת תדריך, יצאו הכוחות מקיבוץ חולתה. עם תחילת ההיערכות התייצבו שתי משאיות במקום שלוש, מצב שהצריך את פיזור הלוחמים בעמדות הקרב בשני סבבים. שעת השי"ן נדחתה – וזמן יקר אבד. הכוח הפורץ בפיקודו של דודו הורד סמוך לכפר ג'חולה, בפתח הוואדי העולה אל נבי יושע. יתרת הכוח הוסעה במעלה הכביש לכיוון נבי יושע והחלה להפעיל בהר עד רמות נפתלי.

בתום הקרבות: מגדל המצודה מנוקב בכדורי "בראונינג" (מצבון מנחם יפתח (פירנקו))

"ידיעות אחרונות" 21.4.48
- תיאור ההתקפה השנייה,
שנכשלה

כשלוחמיה היגעים נושאים עמם את הפצועים. 22 גופות נותרו בשטח שסביב המצודה, בלי יכולת לחלץ.

למות או לכבוש את ההר

ההתקפה השלישית על מצודת נבי יושע נערכה בליל 16-17 במאי 1948. מטה חטיבת "יפתח" הורה לשלוח פלוגה לכיבוש המצודה, ולתגברה בשני תותחי 20 מ"מ וב-80 ק"ג חומר נפץ לפריצת קיר המצודה. משקרבו החבלנים אל הגדר החיצונית נתקלו ב-13 שורות של גדרות תיל. במטרה לפרוץ את הדרך השתמשו הלוחמים בשלושה בוגגורים, וכשאלו לא הספיקו השתמשו גם בחומר הנפץ שנועד לקיר המבנה. משהתברר שאזל חומר הנפץ לפיצוץ קיר המבנה, החלו ניסיונות להשיג חומר נפץ נוסף. מאמצים אלה לא צלחו, וניתנה הוראה לסגת. בטרם עלה השחר נסוג הכוח אל הרכס מדרום למצודה, כשמשימתו היא למנוע את תיקון הגדרות בידי מגיני המצודה ולשמור על המעבר פתוח עד להגעת חומר נפץ נוסף. במשך היום הובא לראש פינה חומר נפץ במטוס, ומשם הועלה החומר לראש ההר. מטוס "אוסטר" הטיל על המצודה פצצות תאורה, שלא היו יעילות, ומטען חומר נפץ שהתפוצץ בחצר - ההפצה הראשונה מהאוויר במדינת ישראל. עם חשכה, פרצה כיתת החבלה דרך המעבר בגדרות והניחה את חומר הנפץ ליד קיר המצודה. נשמע פיצוץ אדיר, אך התברר כי הקיר לא נפרץ. כתחליף הופעל מטול נ"ט, "פיאט", אך גם ניסיון זה לא צלח. עם זאת, עם התקרבות כוחותינו למצודה הבינו הערבים הנצורים שמצבם דחוק ונסוגו לכיוון מלכיה.

לעיון נוסף:
י' דקל, מצודת כח: רעות תחת
אש, ירושלים 2006.

המצודה הנטושה נתפסה בבוקר 17 במאי, ללא הרוגים לכוחותינו. עם שחר יצאו חוליות לוחמי הפלמ"ח לסרוק את סביבותיה ולחפש אחר גופות חללי ההתקפה הקודמת, שנותרו בשטח עם הנסיגה. הגופות שמצאו נקברו בקבר אחים בחצר המצודה. אליהן צורפו שני חללים שנהרגו מפגז שנורה ממלכיה לאחר שהמצודה כבר נתפסה. אחד מהם היה אליעזר בן-נבט, ששוחרר ערב הקרב מכיוון שנולד לו בן אך סירב לעזוב את חבריו. שלוש התקפות נערכו על מצודת נבי יושע, בהן נהרגו 28 לוחמים. לציון מספר החללים בכיבושה, החליטה ועדת השמות הממשלתית בשנת 2004 לקרוא לאתר מצודת כ"ח.

"מעל המגדל סביב אשקיפה"

כשלוש שנים לאחר הקרב הוקמו היחידות הראשונות של משמר הגבול. החיל הוקם רשמית ב-26 באפריל 1953, בעקבות איחוד "חיל הספר" הצה"לי עם "משמר הגבולות" המשטרתי, וקיבל אחריות על שמירת גבולותיה של המדינה. במצודה ישבה מחלקה מפלוגה ח' שהגנה על הגבולות עם לבנון וסוריה עד שנת 1957. בשנות ה-60 פעל משמר הגבול נגד חוליות מחבלים של הפת"ח שנהגו לחדור לתחומי ישראל. באפריל 1967 שבו לוחמי פלוגה ח' למצודה ולהגנה על גבול הצפון. בשנת 1969 הוקמה במצודה יחידה מיוחדת בשם "מרב"לים" (מערכת ראיית בקרה לילית) - כלי רכב שמשאו אמצעי ראיית לילה וחימוש וסייעו רבות בסיכול אירועי טרור.

במלחמת יום הכיפורים התמקם במצודה גדוד המילואים 38 של צה"ל. לוחמי הפלוגה והגדוד התמודדו עם מאות התקפות מכיוון לבנון תוך שהם מסבים אבדות לתוקפים. לאחר המלחמה, חולקו פלוגות משמר הגבול לגזרות לפי אזורים גאוגרפיים, וכיום הן נלחמות גם בפשיעה החקלאית. במצודה התמקמה מפקדת גזרת גליל עליון. במקביל, המשכיה פלוגה כ' לאבטח את גבול הלבנון כשבסיסה במצודה. בעקבות מלחמת לבנון הראשונה השתנתה פריסת מג"ב בצפון, פלוגה כ' עזבה את המצודה והותירה בה את מפקדת גזרת גליל עליון. בשנות ה-90 נערכו שינויים נוספים, ובמקום מפקדת הגזרה הוקמה במצודת כ"ח פלוגת סיור כפרי גליל. במלחמת לבנון השנייה המצודה שבה לחזית, ומטה מג"ב צפון הועבר אליה לשם שליטה טובה יותר באירועים בגזרה. כיום נותרו במצודה לוחמי הסיור הכפרי.

הכ"ח בחינוך, במורשת ובערכים

במצודת כ"ח פועלת כיום קריית החינוך של משמר הגבול. אלפי לוחמי החיל עולים למקום מדי שנה ומשלבים לימודי חינוך, פעילות להנחלת ערכים ומורשת קרב. מוזיאון הרעות העתידי יאפשר לבני נוער ולמבוגרים ללמוד על תולדות ההתיישבות בגבול הצפון, על הקרבות לכיבוש המצודה ועל תולדות משמר הגבול.

הדמיית "מוזיאון הרעות" העתידי (איור: אדריכל אנטולי ברגמן)